

Олег Калакура

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ДОНБАСУ

У статті окреслюється коло культурно-освітніх проблем національних меншин Донбасу в контексті етнічного складу населення регіону, аналізується відповідність етнічного складу і мережі культурно-освітніх закладів, з'ясується дієвість заходів органів місцевої влади щодо задоволення етномовних потреб національних меншин, утвердження української мови як державної.

Ключові слова: етнополітичні процеси, ідентичність, Донбас, національні меншини, освіта, культура, українська мова, органи місцевого самоврядування

***Oleg Kalakura. Cultural and educational problems of national minorities of Donbass.** The article outlines a range of cultural and educational problems of national minorities in the context of Donbass ethnic composition of the region, analyzed match the ethnic composition and the network of cultural and educational institutions, it turns out the effectiveness of the local authorities measures to meet ethnolinguual needs of national minorities, strengthening of the Ukrainian language as the state.*

Key words: ethno-political processes, identity, Donbass, minorities, education, culture, Ukrainian language, local government

Відновлення державної незалежності України дало потужний поштовх національній та етнічній мобілізації етнонаціональних спільнот, започаткувало складний пошук їх

власного шляху етнополітичного розвитку. Набутий досвід засвідчив, що представники всіх етнічних груп, з одного боку, прагнуть до збереження власної етнічної специфіки: рідної мови, культури, духовності, традицій та звичаїв, а з другого, інтегруються в спільне громадянство України. Можливість відновлення населенням етнічних та етнографічних рис у багатьох випадках залежить як від характеру їх розселення (компактного чи розосередженого) та місця проживання (цивілізаційний вибір регіону, міська чи сільська місцевість), так і від моделі етнонаціональної політики, яку впроваджує держава. Вироблення та реалізація етнонаціональної політики в Україні, починаючи з рубежу 1980 — 1990 років, відбувалися у межах трансформації національної політики радянських часів з вкрапленням елементів ліберально-полікультурної парадигми, спрямованої на гармонізацію взаємин титульного етносу з представниками інших етносів, базованої на толерантному ставленні до етнічних груп чи окремих представників інших етносів, їх активної участі в суспільно-політичному житті.

Етнокультурна політика стала одним з пріоритетних напрямів державної діяльності, невіддільною складовою офіційної гуманітарної політики, спрямованої на відродження й розвиток культур усіх етнокомпонентів українського соціуму: етнічних українців, кримськотатарського народу та національних меншин відповідно до правових основ формування державної етнонаціональної політики України — Декларації про державний суверенітет України, Конституції України, Декларації прав національностей України, Законів України «Про мови в УРСР», «Про національні меншини в Україні», «Основ Законодавства України про культуру», з урахуванням Рамкової конвенції про захист національних меншин, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин та ін. актів. За роки незалежності розроблено та реалізовано низку Програм підтримки розвитку української культури, культур національних меншин на загальнодержавному та регіональних рівнях, у тому числі й з участю міжнародних організацій. У межах цих програм продовжує здійснюватися цілий комплекс різноманітних заходів, спрямованих на задоволення духовних та культурно-освітніх потреб, забезпечення вільного, етнокультурного розвитку, створення умов для міжнаціональної злагоди та гармонійного співжиття громадян України, неза-

лежно від їх етнічного походження. Держава підтримує такі напрями діяльності, як розширення освіти рідною мовою, наукові дослідження проблем етнокультурного розвитку національних меншин, підготовка кадрів для соціально-просвітницької роботи та відродження національних традицій і звичаїв, національні засоби масової інформації та видавнича справа.

У Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», ухваленому 1 липня 2010 року, в Ст.10, яка визначає засади внутрішньої політики в гуманітарній сфері, наголошується, що до основних засад внутрішньої політики в гуманітарній сфері належить «сприяння культурному розвитку громадян України, створення умов для реалізації творчого потенціалу людини та суспільства, забезпечення рівних можливостей для всіх громадян України у задоволенні культурно-духовних потреб, відродження духовних цінностей Українського народу, захист та примноження його культурного надбання, збереження національної культурної спадщини, підтримка розвитку культури і мистецтва, відродження та збереження культурної самобутності регіонів» [1]. У цьому фрагменті українського законодавчого поля втілена важлива тріада збереження та розвитку національної культури: культури особи (громадянина), регіону, українського народу та України загалом. Віддавши перевагу одному з компонентів, держава звузила б можливості розвитку іншого компонента і було б втрачено ту важливу рівновагу в поєднанні особистого, індивідуального та колективного, суспільно-важливого. Без такої рівноваги демократичний, європейський поступ України, усіх її регіонів неможливий.

Мета нашої статті полягає в окресленні та розкритті кола нагальних проблем культурно-освітніх проблем Донбасу. Тема частково вже знайшла своє висвітлення у науковій, суспільно-політичній літературі [2, с. 49-60; 3, с. 32-33; 4; 5, с. 67-73] та результатах діяльності органів місцевої влади [6; 7]. Український Донбас, який об'єднує території Донецької та Луганської областей, має певну спільність в етнонаціональному складі населення, духовно-культурних традиціях, ментальності і політичних уподобаннях. Відзначимо, що в науковій літературі досить часто з меж Донбасу виводять Приазов'я, вважаючи, що в етнокультурному плані Донбас займає землі від Слобожанщини до Приазов'я, від

Запорожжя до території донських козаків, тепер Російської Федерації. Ми схиляємося до іншого підходу, стверджуючи, що перебування Приазов'я як найбільш полікультурного мікрорегіону в адміністративно-територіальних межах Донецької області впливало і впливає на культурно-ідентифікаційні процеси, в той же час відчувається вплив Донбаської територіальної, культурної ідентичності на меншини, які мешкають в Маріуполі, насамперед на греків.

За Всеукраїнським переписом населення 2001 р. в Донецькій області за національною (етнічною) належністю мешкало 56,9% українців (2744,1 тис.), 38,2% росіян (1844,4 тис.), в Луганській — 58% українців (1472,4 тис.), 39% — (991,8 тис.) росіян. До того ж у Донецькій області досить компактно мешкають 77,5 тис. греків (1,6% населення області), розпорошено 44,5 тис. білорусів (0,9%), 19,2 тис. татар (0,4%), 15,7 тис. вірмен (0,3%), 8,8 тис. євреїв (0,2%), 8,1 тис. азербайджанців (0,2%), 7,2 тис. грузинів (0,1%), 7,2 тис. молдован, 4,8 тис. болгар, 4,6 тис. німців, 4,3 тис. поляків, 4,1 тис. ромів (циган), представників інших національностей — 0,6%. У Луганській області, окрім українців та росіян, мешкають 20,6 тис. білорусів (0,8% населення області), 8,5 тис. татар (0,3%), 6,6 тис. вірмен (0,3%), 3,3 тис. молдован (0,1%), 3,1 тис. азербайджанців, 2,6 тис. євреїв, 2,3 тис. ромів (циган), 2,1 тис. поляків, 2,1 тис. грузинів, 1,6 тис. болгар, 1,6 тис. німців, представників інших національностей — 0,6% [8, с. 130-137].

Росіяни Донеччини більш компактно проживають у містах Горлівка, Донецьк, Єнакієве, Краматорськ, Макіївка, Маріуполь, Слов'янськ, Торез, Харцизьк, районах Амвросіївський, Волноваський, Мар'їнський, Новоазовський, Старобешівський. Греки Приазов'я об'єднуються в дві етнічні групи: румеї-еллінофони, мова яких має п'ять діалектів, що належать до грецької групи індоєвропейської мовної сім'ї, та уруми-тюркофони, які спілкуються чотирма діалектами тюркської групи алтайської мовної сім'ї. Представники обох груп і нині називають себе греками, але протягом історичного розвитку кожна група відокремлювала себе і майже не підтримувала зв'язків з іншою до початку ХХ ст. Православ'я як спільна релігія румеїв та урумів є одним із основних критеріїв їх належності до греків Приазов'я [9, с. 3]. Місця компактного розселення греків Донецької області у Великоновосілківському, Володарському, Першо-

травневому, Старобешівському, Тельманівському районах та в містах Маріуполі, Донецьку, Дзержинську. У Донецькій області проживає 84,7% від загальної кількості грецького етносу в Україні. Саме на Донеччині розташовані загальноукраїнські національно-культурні товариства греків — Федерація грецьких товариств України з осідком у Маріуполі, Спілка греків України з центром у Донецьку.

Білоруси компактно мешкають у містах Донецьк, Горлівка, Єнакієве, Краматорськ, Макіївка, Шахтарськ, Маріуполь, Торез, Харцизьк. Татари — у містах Донецьк, Горлівка, Макіївка, Торез. Вірмени — у Донецьку, Горлівці, Костянтинівці, Краматорську та Маріуполі. Євреї — у Донецьку та Маріуполі, азербайджанці — у Старобешівському районі. Грузини зосереджені здебільшого у містах Донецьк та Харцизьк, молдовани — у містах Горлівка та Докучаєвськ. Болгари мешкають у Мар'їнському районі. Німці у місті Селідове, районах Новоазовський, Старобешівський, Тельманівський. Поляки — у містах Донецьк та Горлівка. Цигани — в містах Артемівськ, Дебальцеве, Дзержинськ, Слов'янськ. Турки компактно мешкають у Слов'янську, Артемівському, Великоновосілківському районах. Національні меншини краю, як і більшість його населення, досить урбанізовані. 90,3% населення Донеччини мешкає в містах. За умов іноетнічного оточення значна частина населення Донбасу усе ще зберігає національну самосвідомість.

З погляду етнокультурного розвитку, Донбас — один з найбільш специфічних регіонів України, однак етнодемографічні та культурні процеси відбуваються тут відповідно до загальноукраїнських. Якщо в Україні загалом, за даними перепису 2001 р., сталися певні зміни в етнічній структурі населення, порівняно з останнім переписом населення СРСР: зростання кількості українців, кримських татар, румунів, азербайджанців, вірмен, грузинів, зменшення кількості росіян, євреїв, білорусів, поляків, чехів, а загальне співвідношення етнічних груп та їх конфігурація виявили тенденцію до сталості, то і в Донецькій області зросла кількість українців, вірмен, азербайджанців та грузинів, зменшилася кількість росіян, білорусів, греків, татар та євреїв. На Луганщині так само зросла кількість вірмен, азербайджанців та грузинів, кількість представників інших національностей, у тому числі титульного етносу, зменшилася.

Водночас, етномовні, ідентифікаційні процеси, які тут спостерігаються, викликають неабияке занепокоєння у науковців та громадськості. Незважаючи на значний відсоток етнічних українців на Донеччині та Луганщині, у свідомості багатьох пересічних громадян цей регіон асоціюється з російськомовною культурою. Така ситуація пояснюється порубіжністю цієї території, особливостями історико-демографічних процесів та зовнішньополітичними впливами. На думку деяких дослідників, у етнолінгвістичному аспекті регіоналізації українського етносу Донбас разом з АРК становлять «етнопериферію» титульної нації [10, с. 103]. В Донецькій області українську мову визнають рідною 43,5% українців, у Луганській — 37,6%. Додають нестабільності прагнення місцевих органів влади додатково «захистити» російську мову, надати їй статусу регіональної чи офіційної. При цьому часто некоректно використовуються статистичні дані. Так, 27 травня 2011 року Луганська обласна рада, посилаючись на те, що ніби для 91% населення області російська мова є рідною і що вони вільно нею володіють, «визнаючи російську мову як засіб вираження культурного надбання і спілкування більшості населення області», вирішила «інформувати громадськість, сільські, селищні, міські, районні ради на території Луганської області про те, що: згідно з рішенням Конституційного Суду України від 14.12.1999 № 10-рп/99, поряд з українською державною мовою, здійснюючи повноваження, місцеві органи виконавчої влади, органи Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування можуть використовувати російську та інші мови національних меншин у межах і порядку, які визначаються законами України; відповідно до ст. 5 Закону УРСР «Про мови в Українській ССР» громадянин має право звертатися до державних органів, підприємств, установ і організацій українською, російською мовою або мовою, прийнятою для сторін; згідно зі ст. 8 Закону УРСР «Про мови в Українській ССР» будь-які привілеї чи обмеження прав осіб за мовними ознаками, мовна дискримінація неприпустимі» [11]. Ухвалений документ оприлюднений на сайті обласної ради, відповідно, лише російською мовою. В той же час Рада не звернула належну увагу на великий відсоток українців і мешканців області, які вільно володіють українською мовою, на те, як їхні конституційні права забезпечуються на території Луганщини.

Кількість мешканців Донецької області, які визнають рідною мовою українську, за перше десятиріччя незалежності України зросла серед білорусів, греків, татар та євреїв і значно зменшилася серед етнічних українців (з 1603 тис. до 1130 тис. осіб). Процеси русифікації, визнання російської мови рідною 1 612 тис. українців (58,7%) у 2001 р. проти 40,4% у 1989 р., більшістю євреїв (95,8%), білорусів (85,5%), греків (91,3%), татар (73,9%), представників інших національностей Донеччини засвідчують масштаби мовної асиміляції українців не тільки в умовах політики тоталітарного режиму, але й від інерційних проявів етнічних процесів, успадкованих від радянської доби. Спадщиною минулого та пасивністю місцевих органів влади пояснюються складнощі становлення україномовної освіти в регіоні, поширення української культури. Етнічна асиміляція пов'язана, зокрема, з переїздом українців із сіл до зросійщених міст. Відсоток зросійщених українців на Донеччині (58,7%) та Луганщині (49,4%) [8, с. 185, 193] втричі більший, ніж загалом по Україні (14,8%). Отже, процес етнонаціонального відродження українців саме в досліджуваному регіоні в умовах незалежності України відбувався недостатніми темпами.

У Донецькій області прийнято низку регіональних нормативно-правових документів з питань забезпечення прав і свобод національних меншин, державної мовної політики та співпраці із закордонними українцями. Йдеться про розпорядження голови облдержадміністрації «Про поліпшення роботи з всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в Донецькій області» (2002 р.), «Про Раду з питань етнонаціональної політики при облдержадміністрації» (2006 р.), «Про Заходи щодо виконання Державної програми співпраці із закордонними українцями в Донецькій області на період до 2010 року» (2006 р.), «Про заходи на виконання міжрегіонального і прикордонного співробітництва України і Російської Федерації до 2010 року» (2007), Комплексні заходи з реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин та розвитку культур національних меншин Донецької області на період до 2010 року (2007 р.) та ін.

Спробами залучити регіон до загальноукраїнського процесу, надання українській мові реальних ознак статусу державної мови титульного етносу, етносу, який кількісно

переважає на Донбасі, стали Програма розвитку та функціонування української мови в Донецькій області на 2004—2010 роки, затверджена рішенням спільного засідання колегій обласної державної адміністрації та Міністерства освіти і науки України (2003), розпорядження голови облдержадміністрації В.Логвиненка «Про заходи щодо утвердження української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на території Донецької області до 2010 року» [12] (2009 р.). Протягом 2009—2010 рр. структурними підрозділами Донецької облдержадміністрації, виконавчими органами міських рад, райдержадміністраціями, територіальними підрозділами центральних органів виконавчої влади, громадськими організаціями та установами області провадилася робота зі всебічного розвитку, функціонування української мови та посилення її суспільно-консолідуючої ролі [13, с. 18-25]. Проблема відновлення функцій української мови як рідної для значної частини українців, відродження рідних мов для національних меншин виступали пріоритетним завданням центральної та місцевої влади в період каденції президента В.Ющенка.

Розглядаючи етнокультурні процеси в Донбасі, вважаємо доцільним зосередитися насамперед на ситуації в освітній галузі, яка є фундаментом процесів щодо утвердження української мови як державної в усіх сферах суспільного життя та збереження культур національних меншин. У Луганській області реалізується обласна програма розвитку української та російської мов, у межах якої, зокрема, обласною радою був ініційований традиційний конкурс на кращого знавця російської мови і літератури «Мій земляк — Володимир Даль». Нагородження переможців та призерів конкурсу проходить напередодні Міжнародного дня рідної мови в «Російському центрі» Луганської наукової універсальної бібліотеки імені О.М.Горького за участю керівництва обласної ради, облдержадміністрації, управління освіти і науки, Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, керівників Луганської обласної наукової бібліотеки імені О.М. Горького і Літературного музею В. І. Даля.

За даними, що наводить начальник управління освіти і науки Луганської облдержадміністрації І.Цимбал [14], в області склалося три типи загальноосвітніх шкіл: школи з українською мовою навчання, школи з російською мовою

навчання і школи, в яких є класи з навчанням українською та російською мовами. Так, у 2004/05 навчальному році з 729 шкіл області 174 працювали як школи з російською мовою навчання, 354 школи — з двома мовами навчання, решта — з українською мовою навчання. В 2009/10 навчальному році, відповідно, — 152 і 291 школа. На кінець 2009/10 навчального року з 181170 учнів області 54,2% учнів шкіл навчалися російською мовою. Найбільше учнів, які навчаються російською мовою, у мм. Луганську (87%), Брянці (67,2%), Алчевську (72%), Лисичанську (56%), Рубіжному (58%), Лутугинському (73%), Перевальському (77,3%), Станично-Луганському районах (68%). Педагогічний процес у школах області здійснюють 439 вчителів російської мови і літератури (зарубіжної). У 1—4-х класах більше 280 вчителів викладають російську мову, в 5—9-х класах — понад 1000 вчителів, у 10—11-х — більше 500 вчителів викладають російську мову, літературу, спецкурси і факультативи з російської філології.

За інформацією управління освіти і науки Донецької облдержадміністрації та громадських організацій етнічних спільнот [6; 7] в області функціонують дошкільні, шкільні та вищі навчальні заклади, що задовольняють культурно-освітні потреби національних меншин, утвердження української мови як державної в різних сферах суспільного життя. Так, в області діють 1147 дошкільних навчальних закладів, у яких виховується 123317 дітей. Статус україномовних мають 1044, що від загальної кількості закладів становить 91,0%, у яких виховується 92318 (74,9%) дітей від їх загальної кількості. Відповідно, кількість російськомовних дошкільних навчальних закладів — 103, кількість груп — 1375, кількість дітей — 30999. Мережа україномовних загальноосвітніх закладів області становить 750 шкіл і дорівнює 68,2% від загальної кількості відповідних закладів (1080), у яких навчаються державною мовою 46,7 % від їх загальної кількості (323407). Порівняно з попереднім 2009/10 навчальним роком відсоток дітей, які виховуються українською мовою у дошкільних навчальних закладах, зріс на 2,1 пункти (становив 72,8%), школярів на 3,4 пункти (43,3 % від загальної кількості учнів). Отже, відсоток дошкільнят, які навчаються і виховуються українською мовою, значно більший, ніж відсоток школярів.

У закладах освіти вживаються деякі заходи та створюються умови учням для вивчення української мови понад державний стандарт шляхом збільшення факультативів, курсів за вибором («Народознавство», «Ділове українське мовлення», «Літературне краєзнавство», «Фольклор і етнографія» тощо), т.ч. ними у 2010 році було охоплено близько 29 тис. школярів. Профільним навчанням («Українська філологія») сьогодні охоплені 5,1 тис. учнів 10—11-х класів, 3,4 тис. учнів 1—11-х класів вивчають українську мову та літературу поглиблено.

Шкіл з російською мовою навчання в Донецькій області — 182, у яких навчається 54401 учень, шкіл з українською мовою навчання з російськими класами — 358, у яких російською мовою навчаються 64084 учні, шкіл з російською мовою навчання з українськими класами — 148, у яких російською мовою навчаються 53936 учнів. Як предмет мови національних меншин вивчають в 73 навчальних закладах області 5868 учнів, у тому числі: новогрецьку мову в 30 навчальних закладах — 2946 учнів, іврит у 2 навчальних закладах — 215 учнів, китайську мову в 1 навчальному закладі — 15 учнів, німецьку мову — у 38 навчальних закладах — 2839 учнів, польську мову — у 3 навчальних закладах — 212 учнів. Факультативно мови національних меншин вивчають у 59 навчальних закладах 2446 учнів: новогрецьку мову в 50 навчальних закладах — 2102 учні, німецьку мову в 1 навчальному закладі — 19 учнів, польську мову в 8 навчальних закладах — 325 учнів. У Донецькій області працює 17 недільних шкіл (595 слухачів): 1 вірменська (15 слухачів), 1 єврейська (60 слухачів), 2 німецькі (90 слухачів), 7 новогрецьких (268 слухачів), 4 польські (102 слухачі), 2 — татарські (60 слухачів). Фінансування недільних шкіл здійснюється на громадських засадах, з бюджетних, спонсорських коштів та коштів національно-культурних товариств. Після закінчення недільних шкіл слухачам видаються свідоцтва.

Мови національних меншин вивчаються у 17 вищих навчальних закладах області (понад 2500 студентів). Це Вища духовна семінарія, де 15 студентів вивчають іврит як предмет; Донецький національний технічний університет — 584 студенти вивчають німецьку мову як предмет, 120 студентів вивчають польську мову факультативно; Донець-

кий національний університет — 47 студентів вивчають німецьку мову як предмет, 42 студенти вивчають польську мову як предмет; Донецький державний університет управління — 40 студентів вивчають польську мову як предмет; Краматорський економіко-гуманітарний інститут — 100 студентів вивчають китайську мову як предмет; Приазовський державний технічний університет — 126 студентів вивчають німецьку мову як предмет, 86 студентів вивчають новогрецьку мову як предмет, 130 студентів вивчають німецьку мову як предмет; Маріупольський гуманітарний університет — 55 студентів вивчають німецьку мову як предмет, 124 студенти вивчають новогрецьку мову як предмет. Вивчення новогрецької мови в школах та вишах України певною мірою суперечить традиційно властивим українським грекам урумській та румейській мовам. Німецьку мову як предмет вивчають ще у 10 вишах області (1064 студенти). Наголос на тому, що ці студенти вивчають мову національної меншини, вважаємо перебільшенням.

Для подолання труднощів, пов'язаних з використанням і розумінням спеціальної термінології під час здійснення навчального процесу, виникає потреба в адаптації російськомовних студентів до умов навчання в україномовних групах. Для полегшення адаптації студентів технічних ВНЗ викладачами підготовлені термінологічні словники як окремі, так і занесені до посібників, у тому числі й електронних.

Наведені дані переконливо свідчать, що, незважаючи на те, що переважаючим населенням регіону є українці, вони не мають достатніх умов для свого освітньо-культурного розвитку. Обмеженими є і можливості представників національних меншин зберігати, здобувати освіту рідною мовою. Водночас зберігається стійка тенденція до оволодіння державною мовою переважною більшістю школярів та студентської молоді.

Державну підтримку мають численні національно-культурні товариства, об'єднання, асоціації тощо. Якщо восени 1990 року в Україні нараховувалося 84 таких об'єднання, на початку 1995 р. їх налічувалося 260, то сьогодні — понад 1500, 33 з яких є загальнодержавними, решта — регіональними. На території Донецької області мережа національно-культурних товариств національних меншин також постійно зростає, про що свідчать дані Таблиці 1.

Таблиця 1

**Громадські організації національних меншин
Донецької області [15; 6]**

Громадські організації національних меншин	01.01.2008	01.01.2010	01.01.2011
Всього об'єднань, із них	152	162	169
всеукраїнських	2	2	2
обласних	34	39	40
міських	84	88	94
районних	14	14	14
сільських (селищних)	18	19	19

Громадські організації національних меншин зареєстровані та діють в 20 містах і 11 районах Донецької області. Здебільшого це місця компактного проживання національних меншин. За підтримки національно-культурних товариств, місцевих органів влади в області (в 10 містах і 7 районах) діє 90 аматорських колективів національних меншин, із них: 10 театрів, 33 хорові, вокальні, фольклорні колективи, 19 ансамблів пісні та танцю, хореографічних колективів, 18 танцювальних колективів, 10 інструментальних ансамблів. Більшість цих колективів — грецькі. Зокрема, це театр «Діалог» Центру культури і дозвілля ім. О.Пушкіна м. Докучаєвська, самодіяльний театр Будинку культури ім. Т.Каці сел. Сартана (м. Маріуполь), Вокальний ансамбль «Кермінчанка» Старомлинівського сільського Будинку культури Великоновосілківського району, Народний чоловічий ансамбль «Пігадь» при музичній школі ім. Д.Патричі Володарського районну, Вокальний ансамбль «Естеля» смт. Старобешева, Народний урумський ансамбль пісні та танцю «Тайфа» Кам'янського сільського Будинку культури Тельманівського району та ін.

Єврейську культурну традицію зберігають Клейзмерський ансамбль (дорослий та дитячий) «Ор» та Хоровий колектив «Керен» («Світ») Артемівського єврейського благодійно-культурного центру «Хесед — Зікарон».

Незважаючи на невелику кількість поляків регіону, вони традиційно активно обстоюють самобутність власної культури. Цим займається Театральна група Товариства польської культури Донбасу (м. Донецька), Театр — студія «Полонія» м. Докучаєвська, Театр-студія «Зелений Гагатея» та Вокально-хореографічний ансамбль «Нісподзянка» («Сюр-

приз») у м. Макіївка, Вокально-хореографічний ансамбль «Нісподзянка», Товариство польської культури Донбасу (м. Донецьк).

Німецький культурний спадок оберігають Вокально-інструментальний ансамбль «Блюмхен» («Квіточка») та Вокальний ансамбль «Барвінок» у м. Макіївка. Вокальний ансамбль «Донбас — Татарлари» МПК ім. В.Кирсанової представляє Татарський культурний центр м. Макіївка, однойменний Ансамбль працює і при Палаці культури ім. Т.Шевченка м. Донецька.

Російську традиційну культуру на Донеччині представляють Ансамбль козацької пісні «Вольница» БК залізничників м. Слов'янська, ансамблі народної пісні «Родние напеви» та «Горлиця» Будинку культури смт. Новий Світ Старобешівського району, Народний ансамбль пісні та танцю «Сувенір» Гранітненського сільського Будинку культури Тельманівського району.

«Культурно-просвітницьке товариство білорусів «Неман» м. Донецька презентує Вокальний ансамбль «Полесьє». Маріупольське товариство грузинів «Джорджія» має власну Групу солістів. При Товаристві вірмен м. Маріуполя «Юго-Азов'є» працює Вірменська вокальна група. Національно-культурне товариство асирійців м. Красноармійська створило Ансамбль пісні та танцю «Атра». Товариство «Рома Донбасу» у клубі ім. Л.Толстого м. Сніжне започаткувало танцювальний дует «Перлина».

За роки незалежності створено низку центрів національних культур. За кошти бюджетного фінансування працюють Стилський сільський Будинок грецької культури Старобешівського району, Волноваський міський Центр національних культур, Великоанадольський сільський центр грецької культури. Донецький єврейський громадський центр Співки громадських організацій «Донецька обласна єврейська громада», Центр культури Федерації грецьких товариств України, Центр культури Донецького обласного відділення товариства «Україна — Ізраїль», Грецький культурний центр «Меотида» Маріупольського товариства греків утримуються за рахунок громадських організацій або спонсорської допомоги.

За висновком А. Дегтеренко [16, с. 146-147], добровільна національно-культурна самоорганізація громадян на всеукраїнському або регіональному та місцевому рівнях для самостійного вирішення питань збереження і розвитку істо-

ричної пам'яті, культури, мови, релігії, традицій та інших самобутніх ознак своєї спільноти — це основа національно-культурної автономії, яка повинна забезпечуватися державою. Адекватні національно-культурній автономії механізми самофінансування її потреб мають сприяти поступовій зміні теперішньої ситуації, для якої нерідкими є випадки, коли фінансова підтримка з бюджетів різних рівнів надається передовсім тим організаціям, керівники яких мають тісніші зв'язки з чільними представниками центральної або місцевої влади. Як наслідок, посилюється змагальність національно-культурних об'єднань за доступ до бюджетних ресурсів та допомоги з боку країн походження своєї етнічної групи.

Місцевими органами виконавчої влади Донецької області відповідно до їх компетенції постійно проводиться масштабна робота, спрямована на сприяння розвитку етнічної, культурної та мовної самобутності національних меншин регіону, відбувається постійний моніторинг розвитку етнонаціональних процесів на території області. Головне управління взаємодії з громадськістю та у справах національностей і релігій облдержадміністрації постійно проводить зустрічі, наради з керівниками національно-культурних товариств області щодо розгляду питань їх діяльності, надається необхідна консультативно-методична допомога у вирішенні проблем, які виникають. Робочі наради з керівниками громадських національно-культурних товариств проводяться щоквартально, у мас-медіа області постійне висвітлення знаходять заходи освітнього, культурологічного, науково-просвітницького та інформаційного спрямування, заходи щодо запобігання будь-яким проявам розпалювання міжнаціональної та расової ворожнечі.

За підтримки влади щорічно проводяться близько 20 культурних заходів, які засвідчують прагнення меншин зберегти етнічне коріння, представити власну національну культуру громадськості. Це, зокрема, такі традиційні заходи, як обласний фестиваль культур етнічних спільнот Донеччини «Співдружність», відкритий фестиваль-конкурс грузинської культури «Цискарі Донбасу», святкування Дня Національного відродження Греції, єврейські національні свята «Пурім» та «Ханука», обласне свято «Аме Рома» («Ми цигани»), присвячене Міжнародному дню ромів, Всеукраїн-

ське татарське національне свято «Сабантуй», міжрегіональний фестиваль польської культури «Польська осінь у Донбасі» ім. Р.Зелінського та ін [17].

Донецька обласна державна телерадіокомпанія веде телепрограми лише двома мовами національних меншин — російською (142,6 годин на місяць, 427,0 годин на квартал, 1308,0 годин на рік) та польською «ТБ поляків Донбасу» (0,5 годин на місяць, 1,5 годин на квартал, 6,0 годин на рік). Радіопрограми виходять в ефір так само російською (134,5 годин на місяць, 403,5 годин на квартал, 1614,0 годин на рік) та польською (0,5 годин на місяць, 1,5 годин на квартал, 6,0 годин на рік). Не залишаються поза увагою держави такі «традиційні» національні меншини краю, як грецька, білоруська, азербайджанська та німецька. Протягом 2010 року в теле- та радіоефірі Донецької обласної державної телерадіокомпанії в програмі «Пісенне джерело Донбасу» грецька мова звучала 30 хв. на місяць, ромська мова — 55 хв., татарська мова — 20 хв., — польська мова — 45 хв., білоруська мова — 30 хв.; в програмі «Культура Донеччини» грецька та мова азербайджанська по 2 години на місяць, в циклі «Народні рецепти» — грузинська, грецька, татарська, німецька, білоруська, ромська — по 20 хв. кожна, всього 2 години на рік. Також в ефір виходять спеціальні програми, присвячені національним меншинам області — на телебаченні «Етнічне різнобарв'я» та обласному радіо «Акценти», «Збережи своє коріння», «Зачаровані життям», «Сплетіння».

За даними управління у справах преси та інформації Донецької облдержадміністрації кількість зареєстрованих (перереєстрованих) періодичних друкованих видань місцевої сфери розповсюдження станом 01.01.2011 року становить 1253, з яких: україномовних — 15, російськомовних — 270, російсько-україномовних — 748, мовами національних меншин — 23, іноземними мовами — 197. У регіоні видаються: грецькі газети «Елліни України» (Федерації грецьких товариств України, 1 р. на місяць, 15000 прим., українською, російською, грецькою мовами, видається з 1996 року), «Хронос» (Маріупольське товариство греків, 1 р. на місяць, мова російська, 500 прим.); «Камбана» (Донецьке міське товариство греків, 1 р. на місяць, 2000 примірників, мови: українська, російська, грецька, видається з

2003 року), «Логос» (Спілка греків України, безсистемно); «Поляки Донбасу» (Товариство польської культури Донбасу, 1р. на місяць, 3000 прим., мови: українська, польська, видається з 2000 року); «Наша жизнь» (Спілка громадських організацій «Донецька обласна єврейська громада», 1 р. на місяць, мова російська, 5500 примірників, видається з 2001 року).

За даними управління інформаційної політики та з питань преси облдержадміністрації у минулому періоді підприємствами книговидання Донецької області було підготовлено й видано книжкової продукції: українською мовою — 517 назв загальним накладом 0,98 млн примірників, російською мовою — 695 назв загальним накладом 1,5 млн примірників, іншими мовами — 11 назв (англійська) загальним накладом 0,27 тис. примірників. Усього було видано 1223 назви загальним накладом 2,7 млн примірників, у тому числі українською мовою 42,3 % за назвами та 39,2 % за накладом.

У Донецькій області працюють 705 бібліотек системи Міністерства культури і туризму України (702 в містах і районах, 3 — обласні). Сектор єврейської літератури працює в Артемівській центральній міській бібліотеці. У районах, де компактно проживають представники грецької національності, створено інноваційні типи бібліотек — бібліотеки грецької культури: бібліотека-філія № 5 (с. Сартана) Маріупольської міської ЦБС для дорослих, Гранітненська сільська бібліотека-філія Тельманівської районної ЦБС, Роздольненська та Стильська сільські бібліотеки Старобешівського району, Ялтинська міська бібліотека-філія Першотравневої районної ЦБС, Малоаянісольська сільська бібліотека-філія Володарської районної ЦБС працює як музей Г. Костоправа. Обсяг фонду бібліотек системи Міністерства культури і туризму України в Донецькій області становить 18949,15 тис. прим.: російською — 13343,55 тис. прим., іншими мовами — 80,38 тис. прим: англійською, німецькою, польською, грецькою (4,76), іврит (0,01) тощо.

На території Донецької області діють 7 музеїв, у яких представлені експозиції, присвячені історичній та духовній спадщині національних меншин: Донецький обласний краєзнавчий музей, Артемівський краєзнавчий музей, Єнакіїв-

ський історичний музей, Краматорський історичний музей, Маріупольський краєзнавчий музей, Слов'янський краєзнавчий музей. Музейні колекції предметів, фотографії, покажчики та каталоги музейних зібрань є серйозним матеріалом для виявлення трансформації традиційної культури національних меншин під час їхнього перебування на Донбасі. Лише у Маріупольському краєзнавчому музеї сучасна грецька етнографічна колекція нараховує понад 700 експонатів. Здебільшого це предмети побуту греків Приазов'я.

Актуальним залишається відновлення історичної топоїмії, в тому числі як засобу збереження історичної пам'яті та національно-культурного взаємопізнання громадян різних національностей, передумови збереження і розвитку всіх національних мов, культур та історичних пам'яток України.

Таким чином, у культурно-освітніх процесах, що відбуваються на Донбасі, простежуються як спільні ознаки, характерні для України загалом, так і деякі специфічні регіональні особливості. Можна говорити про певну субкультуру, яка сформувалася на цьому терені у другій половині ХХ століття і повільно трансформується з урахуванням загальнодержавних тенденцій. Ці локальні особливості етнокультури українців Донбасу полягають у її російськомовності та урбаністичності. Українська мова на Сході України, насамперед на Луганщині, все ще не стала реально державною, залишається мовою неповного поширення в територіальному, поселенському, соціальному, віковому вимірах і, як наслідок, не охопила всіх етнічних українців, не стала мовою міжетнічних взаємин. В умовах незалежності України також зростає національне (етнокультурне) самовизначення представників національних меншин, відбувається відродження національної самосвідомості та традиційної культури. Воно пов'язане як з загальнодемократичними процесами в Україні, так і з можливістю контактувати з історичними батьківщинами.

1. Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2010. — № 40. — Ст.527.

2. Савельев Ю.Б. Внутрикультурное разнообразие как субкультурная гетерогенность и гуманистический потенциал субкультуры Донбасса // Человек. Время. Гуманизм. — Луганск, 1998.

3. Заблоцький В. Декілька слів про донбаський менталітет // Схід: Спецвипуск. — 2004. — № 9.
4. Пономарьова І. С. Етнічна історія греків Приазов'я (кінець XVIII — початок ХХІ ст.). Історико-етнографічне дослідження. — К., 2006.
5. Гасиджак Л. Етнічний склад населення Донбасу. Політизація проблеми // Етнічна історія народів Європи. — 2007. — Вип. 22.
6. Інформаційно-аналітична довідка про стан міжетнічної ситуації та забезпечення прав національних меншин у Донецькій області // Електронний документ. — Режим доступу: <http://www.donoda.gov.ua/main/ua/publication/content/10982.htm>
7. Інформаційно-аналітична довідка про стан мовної ситуації та забезпечення прав національних меншин у Донецькій області станом на 01.01.2011 року // Електронний документ. — Режим доступу: <http://www.donoda.gov.ua/main/ua/publication/content/10984.htm> та ін.
8. Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / за ред. О.Г.Осауленка. — К., 2003.
9. Пономарьова Ірина Семенівна. Греки Приазов'я: етнонаціональні процеси в аспекті трансформації традиційної культури.: Дис... д-ра істор. наук: 07.00.05 — К., 2007.
10. Багров Н.В. Региональная геополитика устойчивого развития. — К., 2002.
11. Решение № 5/25 от 27.05.2011 г. О реализации конституционных гарантий на свободное использование русского языка, других языков национальных меньшинств в Луганской области // Електронний документ. — Режим доступу: <http://oblrada.lg.ua/print/7154>
12. Про заходи щодо утвердження української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на території Донецької області до 2010 року // Електронний документ. — Режим доступу: <http://www.donoda.gov.ua/main/ua/publication/content/7393.htm>
13. Кузнєцова С. Реалізація державної мовної політики на території Донецької області // Українська мова в сучасному культурному просторі Східної України. — Донецьк, 2010.
14. Цимбал І. Выбор языка обучения в учебных заведениях области — требования и реалии времени // Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.loga.gov.ua/oda/about/depart/guon/news/2010/08/18/news_17317.
15. Таблиця складена на основі даних: Населення. Національний склад населення Донецької області // Електронний документ. — Режим доступу: <http://www.donoda.gov.ua/main/ua/187.htm>
16. Дегтеренко А. М. Етнонаціональний аспект життєдіяльності територіальних громад Українського Північного Приазов'я (політологічний вимір). — Маріуполь, 2008.
17. Основні заходи 2011 року щодо етнічних спільнот Донеччини <http://www.donoda.gov.ua/main/ua/publication/content/11384.htm>.